

VÝVOJ PEČETÍ STŘEDNÍHO A NIŽŠÍHO KLÉRU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ VE STŘEDOVĚKU. ZÁKLADNÍ PŘEHLED A TYPOLOGIE¹

The Development of Seals of the Middle and Lower Clergy in Bohemia and Moravia in the Middle Ages. Basic Overview and Typology

Martina Bolom-Kotari

DOI: 10.17846/CL.2024.17.1.64-76

Abstract: BOLOM-KOTARI, Martina. *The Development of Seals of the Middle and Lower Clergy in Bohemia and Moravia in the Middle Ages. Basic Overview and Typology.* The study focuses on the seals of the middle and lower clergy in Bohemia and Moravia in the Middle Ages. In contrast to the seals of bishops and archbishops, the sphragistic material of, for example, important episcopal officials, officials and vicars general, but also superiors and members of chapters, monastery superiors and priests, has received less attention in the form of partial studies that do not systematically cover the topic. The text provides basic information about the first appearance of seals of the mentioned ecclesiastical dignitaries. It focuses on the motifs they chose for their seals, the reasons for their use and their significance. The iconography of their seals was very varied; one can encounter portrait, hagiographic motifs and their combinations, as well as armorial, inscriptional and topographical motifs. The study also briefly summarizes the development of the use of coloured wax, the changes in the size of individual seals and notes the relationship between the size of seals of church dignitaries and other members of society.

Keywords: *Medieval Sigillography, Iconography, Seals, Bohemia, Moravia, lower and middle clergy*

Pečeti církevních hodnostářů v Čechách a na Moravě ve středověku

V českých a moravských archivech se dochovalo velké množství sfragistického materiálu církevní provenience – nejstarší v originále dochované exempláře pocházejí již z 1. poloviny 12. století – který badatelé postupně objevují a zpřístupňují v dílčích studiích. Přehled dosavadního bádání podala autorka textu (Bolom-Kotari 2018, 13-30).

První komplexnější vhléd do této problematiky přinesli J. Krejčíková a T. Krejčík (Krejčíková – Krejčík 1989, 59-71). Z celkem pochopitelných důvodů největší pozornost přitahovaly, a dosud nejlepšího zpracování se dočkaly, pečeti biskupské, a to biskupů olomouckých (Nový 1960, 184-214; Krejčíková 1987, 85-90; Krejčíková 1994, 197-201; Maráz 2009, 172-177; Krejčík – Psík 2013, 65-81), biskupů a arcibiskupů pražských (Nový 1960, 181-214; Křečková 1996, 5-23; Führer 2021, 65-91) i biskupů litomyšlských (Pakosta 2017). Vznikly i základní studie srovnávací (Pakosta 1997, 139-164;

¹ Studie je výsledkem projektu IRT (International Research Teams at Philosophical Faculty, University of Hradec Králové) s názvem *Mediaeval Ecclesiastical Sigillography*, řešeném v letech 2019 – 2021.

Krejčík 1997, 525-530; Pakosta 1998, 82-94). Problematice pečetí dalších majitelů z řad církevních hodnostářů se autoři věnovali jen v rámci dílčích studií, případně byly tyto pečeti a jejich popisy součástí různých tematicky širěji zaměřených prací. Zmíněny budou níže v textu.

Cílem tohoto textu je podat stručný přehled typologie pečetí právě těchto v církevní hierarchii „níže“ postavených představitelů z řad duchovních světských i řádových. Míra detailnosti popisu je limitována omezeným rozsahem studie. Z tohoto důvodu se autorka nevěnuje ani pečetím církevních institucí.

Pečeti generálních vikářů a oficiálů

Vedle biskupů a arcibiskupů máme v českém a moravském prostředí k dispozici také doklady pečetí členů biskupských kurií, zejména nejbližších spolupracovníků (arci)biskupů, jakými byli generální vikáři nebo oficiálové. Prozkoumány jsou zatím jen málo.

Zprávy o působení generálních vikářů pražského biskupa, od roku 1344 arcibiskupa, jsou spojeny s episkopátem Arnošta z Pardubic. První pečeti se objevují záhy, hlásí se přímo k osobě generálního vikáře (popis pečetí Hledíková 1972, 20). To poukazuje na dosud neustálené vymezení role těchto úředníků, kteří byli (arci)biskupem pověřováni konkrétním úkolem na určitou, ohraničenou dobu. Úřední, neosobní pečeť se objevuje jen o málo později, na počátku padesátých let 14. století (vikáři Štěpán a Bohuta - NA, f. ŘKř, inv. č. 262). Od této doby bylo postavení generálních vikářů stabilnější, přesto se však jeho proměna do úřadu s vlastními kompetencemi děla jen pozvolna (Hledíková 1972, 42).

V Olomouci je úřad generálních vikářů zdejšího biskupa doložen již ve druhé polovině 13. století (Hledíková 1972, 12-13), jejich pečeti se v originále dochovaly až od počátku třicátých let 14. století (generální vikář Jan - NA, f. AZK, inv. č. 1672). Jedná se o pečeti neosobní, spojené s úřadem, nikoliv s konkrétním hodnostářem. Opisem se tyto pečeti hlásí k diecézi, nikoliv pouze k biskupovi. (obr. 1)

O činnosti litomyšlského generálních vikářů jsou jen kusé informace z konce 14. století, (Hledíková 1972, 13) kdy se také dochovala pečeť jednoho z nich (vikář a oficiál Jan - MZA, f. E3, sign. F1c). Listina s pečetí ukazuje, že také v Litomyšli byly funkce generálního vikáře a oficiála propojeny přinejmenším personálně.

Nevázanost pečetí na konkrétní osobu, naopak vymezení majitele pečetí úřadem, zajišťuje stálost v užívání typářů a jen malou ikonografickou proměnlivost.

Pražští vikáři zvolili svatováclavský motiv, doplněný o dvě adorující postavy. Doplněny jsou štíty se znameními diecéze a znamením arcibiskupovým, které zřetelně ukazuje provázanost a závislost generálního vikáře na arcibiskupovi. Matoucí jsou vyobrazení adorujících postav. Dle literatury se má jednat o muže a ženu, (Hledíková 1972, 20) jejichž interpretace je nejistá. Pokud by se však jednalo o dva muže, pak interpretační úskalí odpadá, neboť bychom je mohli ztotožnit se dvěma hodnostáři, kteří byli úřadem pověřeni společně v době před jeho ustálením ve druhé polovině 14. století. I když se proměňovala povaha úřadu, pečetní motiv zůstal nezměněn.

Olomoučtí generální vikáři zvolili motiv světce s knihou v pravici a ratolestí v levici, stojícího pod gotickou střechou. Na počátku sedmdesátých let 14. století byl typář mírně upraven, když do pečetního obrazu přibyla majuskulní písmena S a C, umístěná po bocích světce.

Generální vikáři v Litomyšli volili lokálně populární motiv Panny Marie s Ježíškem v náručí doplněný o adorující postavu majitele v malé nice umístěné v patě pečetí. Vzhledem k úzké vazbě litomyšlského biskupství na zdejší premonstrátské opatství lze volbu motivu hledat zřejmě ve zdejší mariánské úctě.

Vedle generálních vikářů náleželi k významným biskupským úředníkům oficiálové. Jak jsme už naznačili výše, není vždy snadné od sebe odlišit a oddělit generální vikáře a oficiály, ať už co do jejich role či personálně (Hledíková 1972, Hledíková 1972a, Elbel 2008). Oficiálové se v pražské i olomoucké diecézi objevovali od 2. poloviny 13. století. V Praze je oficiál trvale doložen od přelomu 13. a 14. století (Hledíková 1972a, 135). Stálým úřadem se stal až roku 1356 (Hledíková – Janák – Dobeš 2008, 522). Také v olomoucké diecézi se oficiálové kontinuálně vyskytují od první třetiny 14. století (Elbel 2008, 327-329), minimálně po určité období byly oba úřady spojeny a vykonávala je jediná osoba (Hledíková 1972, 13). Jejich pečetím zatím nebyla věnována pozornost.

Pečeť pražského oficiála Hostislava z konce 13. století je koncipována jako hagiograficko-portrétní, ke sv. Vojtěchovi v horním poli se modlí majitel pečeti vyobrazený v nice pod ním (NA, f. AZK – ŘB sv. Jiří, inv. č. 1299; CDB VII/6, 23). Později se na jejich pečetích pravidelně vyskytoval sv. Václav, doprovázený erbovní výzdobou, znakem diecéze a znakem příslušného biskupa či arcibiskupa. (obr. 2) Heraldická výzdoba se u oficiálů objevuje dříve než na pečetích biskupských (oficiál Mikuláš - NA, f. AKVš, inv. č. 122). Ač byl typář aspoň zpočátku celkem často měněn, (Kubíčková 1932, 448-449) motiv i jeho kompozice zůstaly prakticky nedotčeny.

Olomoučtí oficiálové zvolili ne zcela běžný motiv žehnajícího bolestného Krista. (různí hodnostáři v průběhu 14. – 16. století - MZA, f. E8, sign. A69; MZA, f. E4, sign. 41:V.13; NA, f. ŘF, inv. č. 137) Tento námět později rezonoval i na pečetích biskupů Konráda a Bohuslava ze Zvole (Krejčík – Psík 2013, 73, 75 a 80).

Krátce po vzniku litomyšlského biskupství můžeme doložit funkci oficiála i zde, nicméně dochované exempláře nejsou v dobrém stavu a kromě základního určení neumožňují detailnější popis a analýzu. Na starších dochovaných pečetích byl vyobrazen světec s ratolestí v pravici, v levici drží před tělem knihu. Provází jej heraldická výzdoba² (oficiál Jakub Bušek - nejlepší exempláře NA, f. ŘBB, inv. č. 184; NA, ŘBB, inv. č. 192). Světec doprovázený heraldickou výzdobou je k vidění i na mladším exempláři³ (Pakostová 2012, 22, 29, 86; SOkA Svitavy, AML, odd. Ia, inv. č. 30). Na rozdíl od biskupů, u oficiálů ikonografickou inspiraci v říšském prostředí prokázat nemůžeme (Diederich 2012, 68-70).

Pečeti představených klášterů, představených kapitul a kanovníků, děkanů, arcijáhnů, plebánů

Střední pozici v rámci dynamicky se rozvíjejících struktur zaujímal představení klášterů. Postupně nabývali v rámci církve pravomoci i společenské postavení (exempce, právo pontifikálií), které z nich činilo respektované členy minimálně v rámci regionu, v němž působili, i žádané svědky právních pořízení a jejich zlistňování. Inspirací řeholním představeným byly zejména pečeti biskupské. Díky kontaktům s mateřskými kláštery, setkáváním na generálních kapitulách a vzájemné písemné komunikaci nacházeli vzory také u představených a členů řádů z jiných zemí. Ikonografie jejich pečetí je velmi rozmanitá.

V českém prostředí se dochovalo velké množství těchto pečetí. Nejstarší z nich pocházejí z konce 12. století. Jedna z prvních pečetí náleží Anežce, abatyši kláštera benediktinek u sv. Jiří v Praze, nejstaršího kláštera v Čechách. Jedná se o portrétní pečeť, vyobrazeno je poprsí abatyše,

² Na druhém z uvedených exemplářů je heraldicky vpravo s největší pravděpodobností umístěn znak biskupa Jana Železného.

³ Rovněž na této pečetí z roku 1409 se heraldicky vpravo nachází znak biskupa Jana Železného. Stejně jako v případě pražských hodnostářů, také litomyšlské oficiálové se takto veřejně legitimovali vazbou ke svému biskupovi.

kteřá má hlavu krytou zvlněnou rouškou. Na významu dochovanému exempláři dodává i to, že se jedná o jeden z nejstarších dokladů pečetění listin abatyšemi ve střední Evropě (Oulíková 2013, 137, 142 a 149).⁴

Portrétní vyobrazení ve 13. století mezi představenými jednoznačně dominovala. Muži preferovali stojící postavu s berlou v ruce a knihou symbolizující řádová statuta ve druhé ruce. Naproti tomu abatyše upřednostňovaly sedící postavu (Krejčík – Krejčíková 1989, 62). Z řady portrétních pečetí vyniká ještě pečeť jiné svatojiřské abatyše, Kunhuty.⁵ Stojí na pomezí mezi majestátní pečetí českých královen a vyobrazením sedících abatyší (NA, f. AZK – ŘB sv. Jiří, inv. č. 219; NA, f. AZK – ŘB sv. Jiří, inv. č. 222; Oulíková 2013, 137-138, 143 a 149).⁶

Ve druhé polovině 13. století se po vzoru církevních pečetí z Říše a dalších západních zemí u představených ujalo členění pečetního pole do dvou, někdy i tří úrovní. Kombinují se zde prvky hagiografické, vyobrazení nejrůznějších světců či celých hagiografických scén, s motivem portrétním, kdy majitel pečetí je zpravidla vyobrazen v nejnižší úrovni při modlitbě a adoraci výše znázorněného světce či světců.

Unikátní vyobrazení zakladatelky kláštera, jíž byla královna česká a polská Eliška Rejčka, nese pečeť abatyší kláštera cisterciacek na Starém Brně (abatyše Eliška - MZA, f. E9, sign. Q18) (obr. 3). Použito v tomto případě bylo tříúrovňové schéma, kterému dominuje portrét abatyše v největším, středovém poli. Horní pole vyobrazuje Madonu s Ježíškem, naopak ve spodní nice, určené obvykle adorujícímu majiteli pečetí, se nachází královna Eliška s budovou kláštera v rukou. Brněnské abatyše vyobrazovaly na pečetí svou fundátorku až do 16. století (Svoboda 2000, 47-51). S vyobrazením fundátorů se jinak v českém prostředí setkáváme spíše u kapitul.

Ještě ve 13. století pronikají do pečetního obrazu představených heraldické prvky, od přelomu století i architektura. Heraldická výzdoba má zpravidla podobu štítu se znakem kláštera, osobním znakem pečetitele či erbem fundátora nebo erbem rodovým. Funkce heraldické výzdoby spočívala v individualizaci obecných motivů (Krejčík – Krejčíková 1989, 67). Vyskytují se také obecná znamení s náboženským obsahem, vyobrazení kříže u představených rytířských řádů, mariánské či christologické symboly jako lilie nebo beránek a další. Nápisové pečetí jsou spíše vzácností, přesto se dochovalo několik krásných dokladů toho typu pečetního vyobrazení. Příkladem budiž čistě nápisová pečeť probošta Martina z johanitského špitálu v Praze z konce 12. století (probošt Martin - NA, f. ŘM, inv. č. 963). Ve 14. a 15. století tento typ pečetního obrazu reprezentují pečetí převorů kartuziánů v Králově Poli u Brna (převor Jiří - MZA, f. E40, sign. A24; převor Michal - MZA, f. E9, sign. D7; Kotlíková 2008, 197-207, 262) (obr. 4). Zastoupení mají i motivy

⁴ Abatyše Anežka byla přemyslovskou princeznou, dcerou druhého českého krále Vladislava II. a nevlastní sestrou krále Přemysla Otakara I. Vzhledem ke svému původu nepřekvapí, že pečetí představených klášterů uvedla do českého prostředí v podstatě ona. Abatyší se stala roku 1200, nejstarší dochovaný otisk pochází z téhož roku. Nechala si tedy pečetidlo zhotovit ihned po uvedení do úřadu.

⁵ Abatyše Kunhuta pocházela z královského rodu Přemyslovců, byla sestrou krále Václava II., a tedy touto posledního Přemyslovce Václava III. i pozdější české královny Elišky Přemyslovny, manželky Jana Lucemburského

⁶ K listině z roku 1305 jsou připojeny také pečetí českého krále Václava III. a pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Nelze přehlédnout podobnost některých prvků na pečetí králově a pečetí abatyše, například podobu trůnu. Oproti tomu při srovnání s pečetí biskupovou zaujme především velikost pečetí abatyše, 83 mm. Roku 1321 přivěsila Kunhuta svou pečeť po boku české královny Elišky Přemyslovny, své neteře. Zaujme podobně laděná kompozice, ale rozsáhlejší, dvoulinkový opis u abatyše. Její pečeť byla při zlistňování upřednostněna, je připojena jako první. Pečetní obraz se promítl rovněž do dedikačního vyobrazení v Pasionálu abatyše Kunhuty, jednom z nejnámějších českých středověkých rukopisů, jenž byl ovšem dokončen zřejmě až po Kunhutině smrti.

topografické, vyobrazení budovy konventního kostela nalezneme na pečetích velmistrů řádu křížovníků s červenou hvězdou v Praze (velmistr Matyáš MZA, f. E44, sign. IIE3/1).

Také problematika pečetí kanovníků, a to jak představitelů kapitul, tak řadových členů, zůstává zatím v českém prostředí řešena jen okrajově. Částečně je to způsobeno nejednoznačným určením statusu jednotlivce, který neumožňuje jednoznačné přiřazení k dané instituci a intenzitu skutečného působení v jejím rámci. Mnozí kanovníci příslušeli k více různým kapitulám nebo měli ještě jiné církevní obroč, byli například plebány. Řada kanovníků pocházela z urozených rodů. Motivy, které se objevují na jejich pečetích, jsou velmi různorodé a při jejich interpretaci je důležité postupovat opatrně, se znalostí kontextu, vycházet ze znění listiny. Vzhledem k církevní hodnotě, kterou měli, se velká skupina jejich pečetí prakticky neliší od pečetí představených klášterů či plebánů.

Na zašpičaté oválných pečetích se nacházejí vyobrazení různých světců. Od poloviny 13. století se vyskytují více úroňové motivy, kde majitel pečeti nachází tradiční místo v dolním patře, zpodobněný jako orant či adorant (brněnský probošt Heřman – MZA, f. E10, sign. YII10). Stejně tak se můžeme setkat s obecnými křesťanskými motivy, například oblíbeným beránkem, zástupným symbolem Krista (kanovník Mikuláš z Hoštic – MZA, f. E8, sign. A80). Pečeti některých kanovníků spíše připomínají pečeti měšťanské, pokud je například dominantním námětem iniciála kanovníkova jména (brněnský kanovník Jan Poděbrad – AMB, f. SLML, inv. č. 256) (obr. 5). U těch hodnostářů, kteří byli urozeného původu, se mohl vyskytovat erb či jeho část. Takové pečeti zase připomínají pečeti šlechtické.

V některých případech je zjevná snaha se na první pohled identifikovat příslušností ke své kapitule. Tak to pozorujeme na pečetích některých brněnských kanovníků (kanovník Heřman – MZA, f. E8, sign. A41, kanovník Křišťan z Hradce Králové – AMB, f. SLML, inv. č. 287). Tito dovedli shodný motiv uchopit až překvapivě různými způsoby (obr. 6). Litomyšlský scholastik Petr doplnil portrétní motiv o vyobrazení lilie, která v jeho případě není jen projevem osobní mariánské zbožnosti, ale ukazuje na vazby mezi kapitulou a zdejším premonstrátským opatstvím (Pakostová 2012, 16).

Mimořádné svou ikonografií, zrcadlící společenské vztahy a postavení jednotlivců v kruhu panovníka a církevních elit, jsou pečeti představitelů a kanovníků vyšehradské kapituly. Vyšehradskou kapitulou založil první český král Vratislav II., vyšehradští proboštové zastávali funkci českých kancléřů, další kanovníci i jiné pozice v královské kanceláři. Fascinující portrétní pečeti z 2. poloviny 13. století zachycují probošty Vladislava Piasta a Petra na trůně analogicky k panovnické majestátní pečetě či biskupské pontifikální pečetě. Kompozici doplňuje jedna (u Vladislava) či více postaviček písařů proboštu-kancléři podřízených, jimž zřejmě kancléř diktuje text (Stehlíková 1992, 178-179; probošt Petr - NA, f. AKVš, inv. č. 59; RBM II, 338-339; Pfothenauer 1879, tab. VIII/48). Probošt Diviš se nechal zpodobnit v těsném fyzickém kontaktu se sv. Petrem. Prezentoval se tak jako zástupce sv. Petra, správce království (Stehlíková 1992, 177-178; NA, AKVš, inv. č. 37).⁷ Podobný motiv lze spatřit na pečetě kanovníka Přisnobora, jenž byl nejvyšším královským písařem. Přisnobor vkleče vzhlíží ke sv. Petru. Svou pečeť připojil jako *contrasigillum* k jezdecké pečetě Přemysla (Stehlíková 1992, 176; SOA Třeboň, f. Vs Sedlec, inv. č. 2; RBM II, 561).⁸

⁷ Analogicky k připodobnění panovníka ke Kristu.

⁸ Použití pečeti písaře jako *contrasigilla* je v rámci české sfragistiky ojedinělý úkaz. Mezi obvyklé písemnosti nelze zařadit ani listinu, k níž se pojí. Jedná se o mandát Přemysla (pozdějšího krále Přemysla Otakara II.), v té době moravského makraběte a mladšího krále. Přemysl zahájil revoltu proti svému otci Václavu I. v roce 1247. Ve zmíněném mandátu se nechal titulovat jako král (!).

Téma pečeti nižšího kléru rovněž zatím na hlubší zpracování čeká. Pečeti plebánů zaznamenáváme od druhé poloviny 13. století, z časů vlády Přemysla Otakara II. Plebáni i další tito nižší církevní hodnostáři zpravidla pečetili v roli svědků (Maráz 2008, 624). V rámci církevní hierarchie stáli na jejím nejnižším stupni, což pro ně při zhotovování pečetidel paradoxně představovalo výhodu. Nebyli vázáni pravidly ani očekáváními (podrobněji Maráz 2008, 628). Při výběru motivů měli volnost, kterou potvrzují dochované exempláře. Lze poukázat na několik nejrozšířenějších námětů.

Dle předpokladu k nejběžnějším patří vyobrazení světců, patronů kostelů či osobních. Častěji se vyskytuje Panna Marie, sv. Petr a sv. Pavel, ale zastoupena je řada dalších světců, sv. Jakub větší, sv. Ambrož, sv. Barbora aj.

Portrétní motivy jsou dvojího typu. V obvyklém spojení se světcem je majitel vyobrazen jako adorant (Ambrož, plebán v Českých Křídlovicích – MZA, f. E57, sign. L10). Charakteristickým pro nižší církevní hodnostáře bylo vyobrazení majitele při pro něj charakteristické činnosti, tedy při proměňování (Heřman, plebán ve Strážku – MZA, f. E8, sign. A42) (obr. 7), klíčovém momentu mše, nebo při udělování rozhřešení po zpovědi (Zdislav, plebán v Troskotovicích – MZA, f. E9, sign. P61) (obr. 8), případně jako příjemce požeňání z nebe (Jan, plebán u sv. Mikuláše ve Znojmě – MZA, f. E57, sign. L7) (obr. 9).

Speciálním příkladem, který odráží fungování církevní správy i složité politické vztahy ve střední Evropě na konci 13. a počátku 14. století, je pečeť Jindřicha, plebána v rakouském Garsu. Ač zakotvena v rakouském prostředí, svým vyobrazením i textem potvrzuje české vazby. V děleném pečetním poli mají své místo Panna Marie, apoštolové Petr a Pavel; v dolním poli je pak ztvárněn majitel pečeti pracující u písařského pultu. Jindřich odkazuje na své dřívější působení ve funkci protonotáře krále Přemysla Otakara II. V opise dále uvádí svou příslušnost k vyšehradské a olomoucké kapitule (NA, f. ŘM, inv. č. 1324; Maráz 2008, 626-627).⁹ Námětovou pestrost doplňují vyobrazení lilie jako symbolu Panny Marie,¹⁰ knihy, symbolizující Písmo svaté,¹¹ stylizované písmeno P – iniciála pečetitelova jména,¹² heraldická výzdoba – štíty se znameními,¹³ i vyobrazení dosud nejasná (chotěbořský plebán Heinlin – MZA, f. E8, sign. A56b).¹⁴

Pečetní látka a tvar pečeti

Pečetní látkou všech středověkých církevních pečetí byl výhradně včelí vosk. Buly nemáme doloženy. Co se týče barvy vosku, převažují ve 13. století pečeti zhotovené z nebarveného vosku. Přesto již před polovinou století zaznamenáváme zelenou pečeť u převora pražských dominikánů (NA, f. AKVš, inv. č. 21). Ve druhé polovině 13. století se u představených klášterů (i konventů) s barveným voskem setkáváme i v dalších několika případech. U dalších hodnostářů pozorujeme přetrvávající oblibu nebarveného vosku (Krafl – Mutlová – Stehlíková 2010, 72). Postupně

⁹ Maráz nicméně interpretuje pečetní obraz jinak. Vedle vyobrazení Panny Marie a sv. Petra v horním poli shledává blíže neupřesněnou klečící postavu otočenou k Panně Marii (kterou by mohl být majitel pečeti, což ovšem Maráz explicitně neříká). Tento popis by ikonograficky nedával smysl. Pokud je vyobrazena Panna Marie v doprovodu sv. Petra, bude další znázorněnou postavou sv. Pavel, tato kompozice je celkem běžná. Majitel pečeti se pak nachází v dolním poli, ke zdvojení jeho portrétu nebyl důvod.

¹⁰ Dochované exempláře pocházejí z druhé poloviny 13. a 14. století.

¹¹ Motiv doložený ve druhé polovině 15. století.

¹² Doloženo v polovině 14. století.

¹³ Pečeti s tímto motivem se objevují již ve druhé polovině 13. století, ale také v polovině 15. století.

¹⁴ Jako například na pečeti pečetí chotěbořského plebána Heinlina z roku 1351. Vyobrazena je ruka, uchopující neznámý předmět (nebo jinou ruku?) přicházející z nebe?

narůstá zejména použití zeleného vosku, černý vosk se vyskytoval výrazně méně, červený ojediněle. Červený vosk se objevuje až počátkem 15. století hlavně mezi představenými klášterů, jeho obliba a užívání postupně narůstají.

Nejstarší pečeti představených klášterů byly okrouhlého tvaru. Zašpičatělé oválný tvar začal být používán od třicátých let 13. století. Tyto dva tvary v českém a moravském církevním prostředí zcela převažovaly. Hodnostáři všech stupňů preferovali od konce 1. poloviny 13. století u svých velkých pečeti zašpičatělé oválný tvar, menší pečeti a sekrety bývaly okrouhlé, jen výjimečně jiných tvarů. Takovými výjimkami jsou například oválná velká pečeť strahovského opata z roku 1240 (NA, f. AKVš, inv. č. 21) nebo pečeť ve tvaru obrácené kapky slzy brněnského kanovníka Heřmana z roku 1341 (MZA, f. E8, sign. A41). Tyto případy však nebyly běžné.

Všimnout bychom si měli také proměny velikosti pečeti. Rozměry pečeti středních a nižších církevních hodnostářů se v některých odůvodněných případech přibližovaly k velikosti biskupských pečeti. Ty ve 13. století dosahovaly na výšku 60 – 70 mm a na šířku 30 – 40 mm. Tak tomu byla například u významných vyšehradských proboštů. U většiny pečeti církevních hodnostářů, o kterých jsme hovořili, se však standardní velikost pohybovala mezi 40 – 50 mm na výšku a 25 – 35 mm na šířku.

Pokud bychom pro 13. století hledali souvislost mezi velikostí pečeti a společenským postavením jejich majitelů, pak můžeme vysledovat, že pečeti podobných rozměrů disponovali biskupové, a také představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů a v závěru 13. století i Staré Město Pražské. Pečeti středních a nižších církevních hodnostářů a konventů klášterů velikostně korespondovaly s pečeti významnějších šlechticů i královských měst. Omezují se zatím na toto obecné konstatování, detailní výzkum a srovnání dosud neproběhly.

Od 14. století narůstá velikost pečeti. Velké zašpičatělé oválné pečeti středních a nižších církevních hodnostářů ve 14. a 15. století dosáhly maximálně k 70 mm na výšku a 50 mm na šířku, zpravidla byly ale menší. Velikost doložených okrouhlých pečeti je velmi různorodá. Někdy se blíží až k 70 mm, dost často se ale pohybovala „jen“ mezi 30 a 40 mm. To nás vede k otázce po přesném druhovém zařazení takové pečeti a pochopení její funkce a právní váhy. Jednalo v případě takovýchto rozměrově menších pečeti o velké (osobní hlavní) pečeti daného hodnostáře či instituce?

Pečeti středních a nižších církevních hodnostářů bývaly k písemnostem připevňovány externě, a to přivěšením nebo zavěšením. Se zavěšováním pečeti se v českém a moravském prostředí setkáváme ve 13. a v první polovině 14. století. Později se jedná o výjimečné případy. Pro přivěšování se používaly nejběžněji pergamenové proužky, běžně také různé zabarvené hedvábné nitě a provázky. Pečeti mohly být vloženy do ochranné voskové misky, někdy byla miska vytvarována přímo z pečetního vosku, jindy chyběla. Samozřejmou součástí se stala až v průběhu 14. století.

Závěrem

Príslušníci středního a nižšího světského i řádového kléru používali ve středověku pečeti naprosto běžně. Množství duchovních používajících pečeti výrazně narůstá od poloviny 13. století. Tento trend dokládá postupnou emancipaci církve a rozvoj církevní správy. Pečeti mohou posloužit jako cenné prameny pro pochopení fungování a provázanosti některých úřadů, například oficiálů a generálních vikářů. Jedná se o ikonograficky velice různorodý a pestrý materiál. Jeho hlubší výzkum a analýza by mohly poodhalit, jakým způsobem se jednotliví hodnostáři vnímali a prezentovali, jaký význam pro ně měl úřad, který zastávali, nakolik směli projevit svou individualitu, či nakolik byli jen součástí systému dobové církevní organizace bez většího důrazu na osobní důležitost. Prostor pro další výzkum na toto téma česká sfragistika stále nabízí.

REFERENCES

Primary source

- CDB I. 1904 – 1907. Friedrich, Gustavus (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Pragae.
- CDB VII/6. 2013. Maráz, Karel (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Sigilla. Brunae.
- RBM II. 1882. Emler, Josephus (ed.). Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pragae.
- Národní archiv (dále NA), fond (dále f.) Křižovníci s červenou hvězdou – generalát a konvent (dále ŘKř), inventární číslo (dále inv. č.) 166, listina ze dne 9. 4. 1320; inv. č. 262, listina ze dne 28. 2. 1351.
- NA, f. Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské (dále AKVš), inv. č. 21, listina bez přesné datace, zřejmě z roku 1240; inv. č. 37, listina ze dne 15. 2. 1253; inv. č. 59, listina ze dne 3. 9. 1273; inv. č. 122, listina z dne 27. 10. 1319.
- NA, f. Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (dále AZK), inv. č. 1672, listina ze dne 19. 8. 1334.
- NA, f. Archivy zrušených klášterů – ŘB sv. Jiří (dále ŘB sv. Jiří), inv. č. 216, listina ze dne 14. 7. 1299; inv. č. 219, listina ze dne 30. 11. 1305; inv. č. 222, listina ze dne 19. 11. 1321.
- NA, f. Benediktini – Klášter Břevnov (dále ŘBB), inv. č. 184, listina ze dne 23. 1. 1397; inv. č. 192, listina ze dne 10. 9. 1400.
- NA, f. Františkáni Praha (dále ŘF), inv. č. 137, listina ze dne 4. 6. 1518.
- NA, f. Maltézští rytíři – české velkopřevorství (dále jen ŘM), sign. 963, nedatováno; sign. 1324, listina ze dne 27. 5. 1301.
- Moravský zemský archiv (dále MZA), f. E3 Augustiniáni Olomouc (dále E3), signatura (dále sign.) F1c, listina ze dne 27. 1. 1397.
- MZA, f. E4 Augustiniáni Staré Brno (dále E4), sign. 12:2, listina ze dne 12. 9. 1411; sign. č. 41:V.13, listina ze dne 18. 12. 1416.
- MZA, f. E8 Cisterciáci Žďár (dále E8), sign. A 80, listina ze dne 3. 11. 1338; sign. A42, listina ze dne 7. 1. 1341; sign. A41, listina ze dne 15. 7. 1341; sign. A56b, listina ze dne 26. 7. 1351; sign. A69, listina ze dne 19. 6. 1366.
- MZA, fond E9 Cisterciáčky Staré Brno (dále E9), sign. P61, listina ze dne 13. 5. 1331; sign. K13, listina ze dne 22. 12. 1343; sign. Q18, listina ze dne 15. 3. 1354; sign. D 7, listina ze dne 6. 11. 1502.
- MZA, f. E10 Cisterciáčky Předklášteří u Tišnova (dále E10), sign. YIII10, listina ze dne 27. 1. 1345.
- MZA, f. E40 Kartuziáni Olomouc (dále E40), sign. A 24, listina ze dne 25. 8. 1396.
- MZA, f. E44 Křižovníci Znojmo (dále E40), sign. IIE3/1, listina ze dne 10. 6. 1505.
- MZA, f. E57 Premonstráti Louka (dále E57), sign. L7, listina ze dne 21. 1. 1284; sign. L 10, listina ze dne 20. 5. 1294.
- Archiv města Brna (dále AMB), f. Sbíрка listin, mandátů a listů (dále SLML), inv. č. 256, listina ze dne 21. 6. 1427; inv. č. 287, listina ze dne 23. 3. 1438.
- Státní oblastní archiv Hradec Králové - Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále SOkA Svitavy), f. Archiv města Litomyšle (dále AML), odd. 1a – listiny, inv. č. 30, listina z roku 1409.
- Státní oblastní archiv Třeboň (dále SOA Třeboň), f. Velkostatek Sedlec u Kutné Hory (Vs Sedlec), inv. č. 2, listina ze dne 4. 11. 1248.

Literature

- [*Bolom-Kotari*] *Kotlíková, Martina*. 2008. Carthusian Seals in the Early Modern Period (15th – 18th Century): Carthusians in Brno. In Homza, Martin (red.). Central European Charterhouses in the Family of the Carthusian Order. *Analecta Carthusiana* 254. Salzburg, 197-207 + 262.
- Bolom-Kotari, Martina*. 2018. Ecclesiastical sigillography in the Czech Republic - current situation, themes and perspectives. In *Revista Portuguesa de Historia* 49, 2018, 13-30.
- Diederich, Toni*. 2012. Siegelkunde. Beiträge zu ihrer Vertiefung und Weiterführung. Köln.
- Elbel, Petr*. 2008. Oficiálát v olomoucké diecézi ve středověku (od počátků v 50. letech 13. století do 50. let 15. století). In Krafl, Pavel (ed.). *Sacri Canones Servandi Sunt*. Praha, 324-342.
- Führer, Lukáš*. 2021. Pečeti pražských biskupů a jiných církevních hodnostářů ve 13. a na počátku 14. století. In Brňovják, Jiří – Elbel, Petr (eds). *Sigilla – arma – monetae: sborník příspěvků k 70. narozeninám prof. Tomáše Krejčíka*. Brno – Ostrava, 65-91.
- Hledíková, Zdeňka*. 1972. Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Praha.
- Hledíková, Zdeňka*. 1972a. Z diplomatické praxe pražského oficiálátu ve druhé polovině 14. století. In *Sborník archivních prací* 22, 135-162.
- Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan*. 2008. Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha.
- Krafl, Pavel – Mutlová, Petra – Stehlíková, Dana*. 2010. Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Dějiny a diplomatář kláštera. Praha.
- Krejčík, Tomáš*. 1997. Poznámky ke středověkým církevním pečetím. In *Historica. Acta Facultatis Philosophicae Universitas Ostraviensis* 5, 1997, 5-23.
- Krejčík, Tomáš*. 2008. Ikonografie pečetí v českém státě ve 13. – 15. Století. In Krafl, Pavel (ed.). *Sacri Canones Servandi Sunt*. Praha, 525-530.
- Krejčík, Tomáš – Psík, Richard*. 2013. Pečeti olomouckých biskupů v období 1351-1457. Typologie a ikonografie. In *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 4/1, 2013, 65-81.
- Krejčíková, Jarmila*. 1987. Typologie pečetí olomouckých biskupů a arcibiskupů 12. – 19. století. In *Sborník příspěvků III. setkání heraldiků a genealogů: Ostrava 1986*. Ostrava, 85-90.
- Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš*. 1989. Úvod do české sfragistiky. Ostrava.
- Krejčíková, Jarmila*. 1994. Das ostmitteleuropäische bischöfliche Siegelwesen bis ca. 1300. In VIII. Internationalen Kongress für Diplomatik der Bischofsurkunde vor 1250. Innsbruck, 197-201.
- Křečková, Jitka*. 1996. Pečeti arcibiskupa Arnošta z Pardubic. In Gottfried, Libor (ed.). *Sborník prací k sedmdesátým narozeninám dr. Karla Beránka*. Praha, 52-60.
- Kubičková, Božena*. 1932. K počátkům pražského oficiálátu. In *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V*, 1932, 391-480.
- Maráz, Karel*. 2008. K pečetím farního kléru v českých zemích v letech 1283 – 1310. In Krafl, Pavel (ed.). *Sacri Canones Servandi Sunt*. Praha, 623-629.
- Maráz, Karel*. 2009. Pečeti biskupa Jindřicha Zdíka. In Hrbáčová, Jana (red.). *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc, 172-177.
- Nový, Rostislav*. 1960. Pečeti pražských a olomouckých biskupů. In *Sborník archivních prací* 10/1, 181-214.
- Oulíková, Petra*. 2013. Pečeti benediktinského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku. In Jarošová, Markéta – Lamičková, Radka (eds.). *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*. Praha, 136-150.
- Pakosta, Oldřich*. 1997. Typologické srovnání pečetí arcibiskupů pražských, biskupů olomouckých, litomyšlských a vratislavských z let 1344 – 1421. In *Východočeský sborník historický* 6/1, 1997, 139-164.

- Pakosta, Oldřich.* 1998. Arcibiskupská a biskupská pečeť lucemburského období v Českých zemích z umělecko-historického hlediska. In *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí* 9, 1998, 82-94.
- Pakosta, Oldřich.* 2017. Typologie pečetí litomyšlských sídelních biskupů. Litomyšl.
- Pakostová, Tereza.* 2012. Heraldické prameny pro církevní dějiny v Litomyšli. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita. Brno.
- Pfotenhauer, Paul.* 1879. Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300. Breslau.
- Stehlíková, Dana.* 1992. Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420. In *Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061 – 1092)*. Praha, 171-186.
- Švoboda, Miroslav.* 2000. Pečeti abatyší starobrněnského kláštera cisterciáček ve fondu města Hustopečí. In *Jižní Morava* 36, 45-53.

Mgr. Bc. Martina Bolom-Kotari, Ph.D.
Department of Auxiliary Historical Sciences and Archival Science
Philosophical Faculty, University of Hradec Králové
Rokitanského 62
CZ-500 03 Hradec Králové
Czech Republic
martina.kotari@uhk.cz
ORCID ID: 0000-0002-3545-5617
SCOPUS Author ID: 57202037633

Příloha /Appendix

Obr. 1. Heřman, olomoucký generální vikář, 1343. Zdroj: MZA, f. E9, sign. K 13, 22. 12. 1343. Foto autorka. / **Fig. 1.** Heřman, Vicar General in Olomouc, 1343. Source: Moravian Provincial Archives, f. E9, sign. K13, 22. 12. 1343. Photo by the author.

Obr. 2. Mikuláš, oficiál pražského biskupství, 1320. Zdroj: NA, f. ŘKř, inv. č. 166, 9. 4. 1320. Foto Národní archiv. / **Fig. 2.** Mikuláš, Officialis of the Diocese of Prague, 1320. Source: National Archives, f. ŘKř, Inv. No. 166, 9. 4. 1320.

Obr. 3. Eliška, abatyše starobrněnských cisterciáček, 1354. Zdroj: MZA, f. E9, sign. Q 18, 15. 3. 1354. Foto autorka. / **Fig. 3.** Eliška, abbess of the Cistercian monastery in Brno, 1354. Source: Moravian Provincial Archives, f. E9, sign. Q 18, 15. 3. 1354. Photo by the author.

Obr. 4. Mikuláš, převor kartuziánů v Králově Poli, 1411. Zdroj: MZA, f. E4, sign. 12:2, 12. 9. 1411. Foto autorka. / **Fig. 4.** Mikuláš, Prior of the Carthusians in Královo Pole, 1411. Source: Moravian Provincial Archives, f. E4, sign. 12:2, 12. 9. 1411. Photo by the author.

Obr. 5. Jan Poděbrad, brněnský kanovník, 1427. Zdroj: AMB, f. SLML, inv. č. 256, 21. 6. 1427. Foto autorka. / **Fig. 5.** Jan Poděbrad, canon of Brno, 1427. Source: Brno City Archives, f. SLML, Inv. No. 256, 21. 6. 1427. Photo by the author.

Obr. 6. Heřman, brněnský kanovník, 1341. Zdroj: MZA, f. E8, sign. A41, 15. 7. 1341. Foto autorka. / **Fig. 6.** Heřman, canon of Brno, 1341. Source: Moravian Provincial Archives, f. E8, sign. A41, 15. 7. 1341. Photo by the author.

Obr. 7. Heřman, plebán ve Strážku, 1341. Zdroj: MZA, f. E8, sign. A42, 7. 1. 1341. Foto autorka. / **Fig. 7.** Heřman, parish priest in Strážek, 1341. Source: Moravian Provincial Archives, f. E8, sign. A42, 7. 1. 1341. Photo by the author.

Obr. 8. Zdislav, plebán v Troskotovicích, 1331. Zdroj: MZA, f. E9, sign. P61, 13. 5. 1331. Foto autorka. / **Fig. 8.** Zdislav, parish priest in Troskotovice, 1331. Source: Moravian Provincial Archives, f. E9, sign. P61, 13. 5. 1331. Photo by the author.

Obr. 9. Jan, plebán u svatého Mikuláše ve Znojmě, 1284. Zdroj: MZA, f. E57, sign. L7, 21. 1. 1284. Foto autorka. / **Fig. 9.** Jan, parish priest by St. Nicolaus church in Znojmo, 1284. Source: Moravian Provincial Archives, f. E57, sign. L7, 21. 1. 1284. Photo by the author.